

ЈЕЗИК,

језик народни, матерњи, заичајни, језик књижевни

А државни језик не постоји, и добро треба да се чувају те ~~материје~~ оне државне заједнице где целину државну чине многи народи. Аустрију је поткопао државни језик. Прво га је "силом" - ни до данас не знамо која је то сила која матерњи језик може ишчупати као што се зуб чупа - силом ~~набавља~~. Затим је чинила неке концесије, и чекала "природни" процес и његове учинке. Природни процес за то не постоји, али постоји, може постојати историски процес у датим приликама и околностима. Америка? Да и ~~дезаустрија~~ не. Америка није Аустрија. Аустрија се прошарала, ~~дезинте~~ зирала, на све стране освајањем земаља, присилним стицањем, окупацијама, анексацијама, суседским пресељивањима, и сеобом народа. А Америку су начиниле иселничке групе и појединци, ловци злате, бегунци ратни, политички, бегунци од закона; мале групе и појединци који нису носили, нису могли носити живота својих историја, традиција, језика. Америка је врста модерне Вавилонске куле, а Вавилонска кула је мит необично озбиљан. Кад се с помоћу језика позате, само језика - на једној, на Хераклитовој ватри скува и претопи множина људи са хиљада континената и острва, онда је то страшно и голема сума енергије. Само мало даље од почетка процеса "америчког", шта видите? Ми ћемо упити прст у оно што је нама - нама од језика и књиге - најближе и најразумљивије: научне радове свих врста, лабораториске и кабинетске; високе школе; књижевност; музеји; библиотеке; грозничаво сабирања архивска и библиотечка; позоришта и опере. Колико нам је - нама од језика и књиге - колико нам је могућно, видимо и у систем државне управе; у локалне аутономије; у војску у миру и у рату; у тежак проблем богатства и надбогатства. Језик, бивши енглески језик говори се

у Амстелци из стотину разних апарата за вокализацију, и стотину културних, психолошких и нервних наслеђа; језик тај је збркана процедура у смислу и етимологије и фонетике и народног језика којег тај нема; језик тај не - хвала Богу - ослободити најзад енглески језик опасне конкуренције, поставши дефинитивно америчким језиком. Књижевност - ври, кључа, од здравља и свакогврских аберација, сваке врсте насиља у концепцији и изразу, сваке врсте ^{дугог} и ^{паметног}, ^{даровитог} и ^{дрског}, свакијег и ницијег, ^{већ} америчког али ^{сај} још ужасно ^{најбо} локалних и безмало парохиских обележја - но пуна сокова, набригана младим животом, пуна, наветана и претешана тешким гроздовима, и оним "гњева", и сваким путем, од нектарских до најотровнијих...

У овој земљи, земљи Јужних Словена, која је на све стране наслеђе Аустрије, стоји мозаик народа, и проблем се поставља прилично аустријски. Отклоњен је мудрошћу, и осетљивошћу која је само врло ретко један од принципа државног управљања. Сви народи и народићи, машине и машинице, имају слободу свога језика, свога говора, своје школе, своје књижевности. То је узоран став и гест; то је грађанима дар највише слободе и најдубље вере у људе. Једаред, у овој земљи, државни резон уједно је и морални и поетски резон! Што се рођеним језиком фиксира, то је звездама фиксирано. Довида, ретко редак политички резон.

x x

Скоро да је сасвим свеједно рећи: човек или језик. И човек и језик јесу резултате врло далеких и упоредних процеса у прошлости. И човек и језик, у свакој својој фази, јесте прогукт и свога властитога стварања, самостварања. Човек, одрастао и зрео онакав је и онолики каквим и коликим је сам себе начинио; а вредност или не вредност његову фиксира језик, и кроз говор чове-

ка, и кроз говор историје и knjevnosti. Шта mislite, recimo, o srpskoj narodnoj pesmi za koju se obično tvrdi da u njoj ima svega, samo nema mudrosti, - međutim, jezik je fiksirao da ima u njoj velike i retke mudrosti. Na primer: izbor, svestan izbor između dvoга - svejedno kojega dvoга, ali od kojih je jedno veće moralno dobro i viša odluka, a drugo manje moralno dobro i niža odluka. Izbor *Ante Paraka, u ovom*. Шта kažete o stihovima: da je grešan i sraman postupak ubiti, uništiti, isključiti iz dejstva i rada, boga od sebe? dakle moralni pretek ^{izostavi} naodlučujući ~~metod~~ ^{metod} za ono što se sme i ne sme učiniti. Jezik je, eto, signalisao svega čovekova života i življenja. Svest u čoveku, i jezički obelodanena ^{svest} svесност, to je jedno, identično, ^TAko smo prihvatili to jezgro naše čovečanske suštine, možemo, daće, reći o jeziku, uostalom opet i o čoveku, speleće. Kad kažemo jezik, dodirnuли smo oba sveta. Koja dva sveta? Јелан je онај чија гранична линија, чији хоризонт за jezičko kretanje ne ide даље od svakoga дана, od svakoga čoveka, за свакодневне и свебудне интересе. Kad се та линија, тај хоризонт пређе, то је трансценденција у други свет. Тај други свет, он може бити врло и сасвим близу оном првоме, а може бити доста или и сасвим далеко од њега. Страх од речи "трансценденција" чисто је снововска поза. Поза, испред које и иза које нема ништа. ^{дана}У два горња разредна наших средњих школа - а то је јединица прва и последња прилика да се ~~стане~~ ^{дана}опште образовање, једна мучна тешка или велика ствар - не ради се никаква философија, па ни философија језика. У животу нашем нема ~~философске контроле~~ ^{дана}никакве, па ни jezičko ~~философске контроле~~ ^{дана}никакве. Kad kažemo: трансценденција, то не значи да смо са својом свешћу, са својом jezičkom свесношћу запутали се до престола божјег, до хорова анђела, до војске сватаца или до блажених мученика. Други свет је просто: прекоран потома, с оне стране обичног, најобичнијег хоризонта, па ко докле путује, и ко докле стигне. Језик мали и стегнути, банално свакиде

њи, то је језик сигналних значења, речи и фразе сваког секундарног сред-
 ства за свакоминутне потребе и злоупотребе мишљу и језиком, у
 малом и најужем нашем живљењу. Живљење и живот није свеједно.
 Живот је сасвим друга синтеза, и језик човека живота то је
 други језик. Обични ^{или} говорни језик, и књижевни језик, то је стру-
 тура и суперструктура. Али има у језику нешто што је инфраструк-
 тура, и ту је ова мука, сав рад и напор да језик мога постати
 језик књижевности, уметности, философије. "Говори да те видим" -
 реч је, паклако, грчкога мислиоца. Све istim језиком, један синга-
 лизује памет, други непамет. Све istim језиком једни испишу но-
 вине, други књигу; једни говоре стилем живљења, други стилем жи-
 вота; једни од Београда до Новог Сада наговарају писца, посара-
 њују пола књижевности; други не могу да оду са преводом једне
 строфе даље од простог реферата о ономе што у оригиналу другог
 језика стоји. Једно је језик нужде и папасте, који чини да два
 човека не умеју да ћуте; а друго је мучан инфра-језик који се
 осли да говори ^{у грчкој} речимо, шпански на српском језику. Има затим још
 разних језика у језику, као разних бића у човеку. Опет језик и
 човек! да, и до краја, и без краја, тако. Ево: има језик који не
 пробија никакав Пут - да говоримо учењем Буда - језик који не
 води никаквој сврси од ранга и категорије. И има језик књиге и
 ораторства који је језик тражених облика и траженог звука. Један
 и други језик, оба језика, обухватају, покривају, сумирају све,
 апсолутно све што је човек: идеје, планове, акције, грађење, ру-
 шење. И један и други језик је човечно неизбежна ствар. Само што
 је оно ниже телалница нашег живљења, а оно више квалитет нашег
 живота. Философи разликују оно што би се у нашем језику можда
 могло казати: разговор и говорчење. Говорчење има темпо бриљачења,
 речи испадају као зрна кукуруза из круњаче. А говор је оно што су
 стати Грци подразумевали под логос и логос; ^{логос} реч са својом стра-
 ховитом апстрактном силом; и логос, што је разговор са размисља-

њем, дискусијом, анализом, сврхом. Али тако или тако, тако и тако, човек је језик. Да би човек говорио треба му језик. Да би човек писао, треба му језик. Да би човек мислио, треба му језик. Да би човек ћутао, треба му језик. "Ћутање је ствар велика" - латинска је реч. А данашњи врло значајни, један од најзначајнијих Француза, Андре Малро, писао је у своме великом делу о психологији ликовне уметности Гласови ћутања: "Уметност је познала две врсте израза: апотракцију и симбол. Човечанство одувек геоти ма својим говори један једини језик, али је народе поделило пре свега израз њихова ћутања. Буда не медитује као што Јупитер влада." (Буда на један начин медитује, Јупитер на други начин влада.) Јесте ли ту, уједно, осетили: који је језик потребан за ћутање, ако ће ћутање бити велика ствар?

Језички процеси, језичка стања, тако су дановишно стални у нама као и крв нама. Крв не видимо док се на рану не залије. Монолози унутрашњи у људима стални су, али вреди да их чујемо понеједном онда кад неки моћан песник, пре свега драмски, ишчупа монолог схином речи које, бива, слична је језику ране. Политичка историја, кажемо, има славне епохе ратова. Да, али ратови су исход неких концентрација политичара, и затим неких концентрација вођа војсана, а све то акција је и моћ речи. Наполеон је језиком, својим јединственим концизним језиком казао суштину рата. "Рат је врло проста ствар: једнако нешто извршавати." Тачно. И његова лична ратна слава и губење биле су тако једно монструозно окловито извршавање. Културна историја, са своје стране, има главне епохе језика. Ћутање великих сликара, скулптора, архитеката, и то је језик. Књижевник, то је већ синоним језика. Ако књижевник није моћан језичар, нема силу језика, свештину језика, мац језика, његов је случај онај који Французи често констатују: "Талент је ту, али је питање да ли је тај човек и писац." Да, писац, то је језик, наравно не језик сигнала, него језик

резultanta svih sila i nadosila u човеку уметнику. Не сасвим исто
 временo, али у шеснаестом веку, планули су велики језици-результан
 та у Енглеској и у Шпанији. Енглеска је била јача: далеко већи
 број наддаровитих и генијалних људи у свим категоријама радили су
 истовремено с једним језиком. Уметнички и философски и по
 литички и војнички језик онога времена, све је порадио: убио кра
 ља, спровео револуцију, тукао шпанску армаду. Језик тај је био
 у устима ~~оно~~ раз-жене краљ-судџи, и песма и поевка, змија и го
 луб. У парламенту урла језик енглески на четири стотине уста, а
 краљичин језик надурлава; да надмудри, да смири, до прве ~~кротине~~
 а онда сцена нова и још боља. Сценарист-језик. Кажу Шпаници, та
 дашњи и данашњи: - Тукле су нас и неочекиване буре. - А шта сте
~~ли~~ мислили кад сте полазили? да се на острво у Атлантику отупа
 преко моста, као онај ваш у Мадриду који је препет над реком у
 којој нема воле. Буре су биле у језику Енглеза онога доба. Тај
 језик је био у свакој мисли, свакој одлуци, свакој заповести, у
 свакоме ура и у свакоме вечни покој; на дну мора које бурама го
 вори. Енглески философ Хобс, дете тих великих времена, који је
 по својој теорзији био за краља, за врховни ауторитет без чега не
 ма друштва, па нема ни друштвених сила и учинака; али како је про
 шао био кроз све револуције, увек се налазио тамо где нешто тре
 ба оклонити да не смета ономе што држи друштво - и тај Хобс ето
 говорио је и мислио језиком оних времена, и казао: "Оно што је
 одлучно најважније у човечанству, то није природа човека, него је
 зик његов."

Ако је језик та сила, тај врхунац, тај мач, та бура - да
 се онда запитамо, шта знамо о његову прапочетку, шта о томе мисли
 и наука и философија и древни мит. У најстаријим митовима, онима
 који скоро увек говоре о стварању света па дакле и о почетку чо
 века, нигде не читамо - реч је о митовима који су се одржали, ко
 ји су се дакле логички и психолошки оправдали, и зато непрестано

везују поколења - нигде не читамо да је човеку био дат језик, или људима дати језици. У древним митовима: богови, човек, човек-полуживотиња, човек-полубог, животиња, биље, реке, све то ГОВОРИ али нигде не стоји ни да је бог даривалац језика, ни да је човек, или друга бића, језиком даровано биће. Не стоји ни ово што ћемо ми сада казати: бог, ако је поиста намах створио човека, или није умео знати, или није умео предвидети: у којој форми, или којом силом ће се испољавати из човека све оно што му бог јесте дао: мисли, замисли, жеље, слутње, идеали чак. ^{М. у. 1920.} Тен створени човек брже боље има идеју о вечности. Травка вечнога живота била је у рукама Гилгамеша; но док се он купао, змија је украла травку. Настају сад дуга путовања, и сваковерна искуства, све у трагању за травком, то јест за проблемом вечности. И шта је око тога аната и факата, разговора и радњи, мишљених речи и речених мисли. Затим, у хришћанском миту о дрвету познавања добра и зла, о јабуке до губитка бесмртности, до уклетости на земљи и вечита трке за проблемом добра и зла, кроз векове, и данас још, шта је ту аната и факата, мишљених речи и речених мисли! Вечност-пролазност добро-зло, жена-човек, борба-херој, грех-казна, охолост-пад ^у проблеми пред којима и до данас, преко многих модерних митова, стојимо као пред проблемима нерешљивим. Кладају нас ти проблеми даље и даље, и кладају људи њих невероватним језичким силама, на безброј начина. ^{1920.} Сва је филозофија данас проблем језика. Језик је страшна сума свега човечанског. Није се бог, творац света и свих идеја, није се сетио да ће за све узвишено и херојско пред чим човек цепти и занеми, да ће требати израз узвишен и херојски, и као од звезда отет; и, с друге стране, да ће ^{се} ~~са~~ све ниско и срамотно морати или лепим речима прикривати, или гнусним изразима писати и штампати - није се бог сетио да ће за обоје то требати нешто исто тако свемоћно какав је Он сам. Толико свемоћно, да

једнако сарађује са силама света, једнако мења себе и све око себе, једнако дорађује што су богови заборавили да дораде, или нису умели дорадити... И одједаред мит о Вавилонској кули, велики, жив, важан мит до данашњег дана. Ото се човек од творца, и од своје прве природе; створио што му нико није даровао. Колико језика, колико звезда! Уједно страхан светски жагор, човек човека не разуме. Вавилонска кула се једнако гради; сваки спрат, виши, даљи, новији. Два човека говоре ~~у себи~~ разним језицима, а споразумевају се трећим. Тај трећи језик прерада разних људи на три начина - то су сад четири брата на четири спрата Вавилонске куле. Уместо "смјатенија језиков" дођоше сређивања језика. Хармонија Вавилонске куле. Наравно, како рече Малро, у дну Куле и данас заједнички језик свих људи, то су гестови. И сад: од језика гестова до језика Шекспира, Гетеа, Бодлера, Пушкина, или, код нас, у четири републике један језик а у колико говорних варијаната, скупочаних варијаната - није ли Вавилонска кула мит, мит о човеку и језику који се, све један другом на раменима, успињу под небеса.

Писцу ових редова драга је мисао чувеног научника и милоца фон Хумболта (Вилхелма, јер није сам под тим презименом): да човек није језик ни створио, ни пронашао, него је језик као развојна енергија, уз много шта друго, садржана од искони у бићу човекову. А прогрес и појава у језику, оила језика, чудо и чудовиште језика, то је, дакако, продукт културе или некултуре људи. Човек има језик чудни, оком и ухом запаљљив; и има језик унутрашњи, реченицу унутрашњу, што би рекао Платон, кад "душа сама са собом разговара". Те две моћи наше, две су моћи. У форми звука на уста избачена, реченица није никада оно што је реченица унутрашња. Писци знају добро: никада! Унутрашњи говор, то је семантика духа: истина, једноставност, директност, која се не може преписати, пре-

цртати. Никоја проза, никоји стих, не може казати чужим језиком тачно оно што је унутрашњи стих или реченица. Треба видети ту не давно штампани факсимил првог нацрта Шелијеве ^{оде} ~~песме~~ Шави. Одмах три стиха, а затим права трка да песник ухвати неизрециво и учини га изрецивим. Скоро је мучно гледати тај лов. Већ је ова ту; али не, није, ни то није, није још оно неизрециво у најбољој могућној форми изрецивога. Као што је оглувели Бетховен научио да унутрашњим неким слухом тачно чује музику у себи, тако гледамо Шелија како оловном црта оно дрво на углу картије, а напреже унутрашњи слух, и - одједном, као ишчупано, излете чувено: *Hail thee bright spirit* - Здраво да си душе радовања... Као тело наше што се једнако потхрањује крвљу, тако се уметничка реченица дуго, скоро бесмртно потхрањује унутрашњим језиком те реченице која је остала у песнику! То нас је навело да једном приликом кажемо: "Испод тих редака лежи, невидљив, човек, и то је оно што не можеш превести." Застрепимо: оно унутрашње, никада тачно исписано, никада изговорено, а било. Као онај пред Белшазарем невидљивим начином ватрено исписани и одмах нестали Мене текел... То, та уметничка реченица, поетска реченица, архунски тонско-језички продукт у изрецивом, то и човек-уметник, то је тајанство. То је раса, нација, традиција, језик земље и вода завичажних. То је то, и ништа друго није савим то. То је оно што Хорације каже у чувеној својој епистоли: да песник не може бити просечан песник. Јозеф Конрад, крупан енглески писац био је Полак. Да напише буру - како морнар - требало му је пола или цела страна реченица. Карлајл, визионар-историчар, брутално темпераментан писац, просто је чупао из себе унутрашње реченице, и има таквих реченица које у десет речи грме, севају, таласима о стене ударају. Карлајл је био Енглез. Провлачити се кроз језике, кроз учинке и моћи уметничких књижевних језика, доводи до мучних тренутака: човек се пита најзад: шта му је за-

право милије, милосније, утешније, блаже: сила моћног књижевног језика који може све на свим плановима, у свима димензијама, све што могу друге уметности - или му је милаја уметност која ћути, слика, скулптура, архитектура, уметност која искључује ухо.

Има ту сад један сатански момент: тачка на којој се језик и музика срастају, привлаче и одбијају, опет привлаче, једно од другог зајми, отима, краде. Имало је песника, има их и данас, који су занемаривали идеје и смисао и правили од језика музику. Данашњи композитори, од своје стране, праве музику која говори - говорни мотиви - то јест, певана реч да говори са техником ритма и акцената говорене речи. Музичари постају диалектичари језика. Довста су оправдани велики модерни напори око комбината: језик-музика, напори у сценској музици са говорним мотивима. Имамо данас у операма диван симфонијски рецитатив. Занимљиво је сравнити музичке мотиве за израз буре код Рихарда Вагнера (Холандњанин луталица) и код Бенцамена Бритна (Питер Грајмс). Вагнер има модерни почетак, а Бритн модерни усавршетак говорног ритма и говорних паузи у звиждуцима и урлану органа на мору. Модерна музика је подвукла силу језика, силу фразирања. У Бизеовој опери Кармен, Циганка бац Кармени карте, и кад избаци карту смрти, она говорним мотивом више каже него што пева: *C'est la mort*. Ако би неко направио оперу од оног универсалног поетског дела Шекспирова које се зове Антонија и Клеопатра, која ли би музика - никоја! - могла казати јасно, читко, бритно, плачем и смехом, иронијом и религијом - речи цезара Октавија упућене цињеници: да је онај стотруки човек и Римљанин, Антоније, мртав, и које гласе: "Кад се разбије тако велика ствар, требало би да је прасак већи." Довста, не музика, само језик може то казати са потпуним праском смисла, реторике, лепоте. Не, не, даље и више од оне своје врхуначке и универсалне силе која се зове језик, човек не може. У скулптору, сликару, архитекти, музичару, почетни и основни облици њихових творевина јесу

њихов унутрашњи језик. Катедрале у Шартру и Ренсу, стотинама година грађене, то су Вавилонске куле, али не "смјатенија језикова". То су велики оркестри и хорови језика. Зато ето нема, и не може бити неутралног језика, општег језика, рационализованог, лепоетисаног језика. Језик је сума, не техника. Есперанто је спорт.

Сви који пишете, мислим на писање са извесним напором и неким вишим циљем, сви знате ово: реченица, према логици језика, сасвим правилна; према философији језика, сасвим здрава - не, не ваља! Пребриши, мисли, тражи, копај по себи, пиши трећу, пету редакцију. Језик је и тиранин, а свакако је он он, народни или лични језик, језик пре него што је стил; он је он. Пре него што се за стих може казати да је човек, мора се моћи казати да је језик човек. Ко ће добро разумети оно што смо сада казали? Човек који, сем свога матерњег језика, зна бар један стран језик, поштено, са густом начитаношћу, са варијантама говора и стилова, човек који доживљава језик оком, ухом, и мозгом. На другом крају скале разумеће нас онај који одлично зна неку локалну, заичајну варијанту свога рођеног и народног језика: добро зна српски у црногорском говору, или зна добро српски у шумадијском, сремском, личком говору. Или: добро зна хрватски у загорско-најкавском говору, или добро зна хрватски у загребачком говору од пре тридесет година, или од данас. На један гласак, на један писац, ухо је наше језички осетљиво. Један хрватски писац, ових дана, има реченицу у којој је хтео да избегне ону силом и глупо надувану политичко-лингвистичку клизавицу: српски хрватски, или хрватски српски, и каже: "А кад почне мешати етокавско и кајкавско..." А илустрација за то ова је реченица: "Свеца ти лајавог и шашавог." То треба да буде, просто речено, српска илустрација; а кајкавско је илустровано много блаже и врло симпатично, с чиме се овде потписани српски писац потпуно слаже, јер је искусио, после два месеца живота

у Крапини, да у том жаргону доиста има нешто умиљато човечно рет
 ке врсте. Али оно српско је "какти" писац не зна фине
 разлике нефиних локалних, завицајних говора. Сремац се много слу
 жи глаголом "лајати", и то у две сасвим супротне стилизације.
 "Не лај!" беова заповест да неко ућути. "Ала тај лаје!" похвала
 човеку који лано и лепо говори. "Шашавост", у свима облицима и
 згодама, србијански је израз, примљен данас на све стране, али,
 ипак, сочно употребљен само у реченици коју природно диктира при
 родно стечен начин говора у родном крају. "Свеца" посује Сремац;
 Србијанац крха или у вишој, или у сасвим тривиалној хиерархији.
Alerte! господо! Језик није речник; језик је човек са живо
 том и живљењем човека. Има покрајинских говора, има сеоских гово
 ра, има говора полудивљих племена, који су говори у повечему фи
 нији, разрађенији него говори, чак и стилови културних језика.
 Једно полудивље острвско племе (мислим на дело француског науч
 ника Бренсвика) на три оштро разликована начина мења глагол "хте
 ти": Хоћу зато што сам наговорен; хоћу зато што сам присиљен;
 хоћу зато што сам тако решео сам из себе. Читајући те текстове
 забављала сам се у себи. Ако бих том полудивљаку рекла: Та ће
 ствар важити тако и тако, јер ја тако хоћу - он би се насмешио и
 питао би ме: које "хоћу"? А ја бих морала одговорити: Е, то нема
 у Вуку. -